

تحلیلی بر روند تحولات جمعیت شهری استان اصفهان

در سه دهه‌ی ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵

سید رامین غفاری^۱

استادیار گروه جغرافیا دانشگاه پیام نور

حمید بحیرایی

مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار

کبرا گرجی

دانشجوی کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه پیام نور اصفهان

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۱/۰۴/۲۸

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۱/۰۲/۱۲

چکیده

شهرها و روند شهرنشینی در ایران در دهه‌های اخیر تحولات عظیمی را پشت سر گذاشته است. به گونه‌ای که طی سه دهه‌ی اخیر تعداد و جمعیت شهرها و توسعه‌ی فضایی آنها ابعاد بی‌سابقه‌ای یافته. استان اصفهان نیز به عنوان یکی از بزرگترین استان‌های کشور از این تحولات دور نمانده است، استان مذکور به دلیل موقعیت ویژه‌ی جغرافیایی در فلات مرکزی، استقرار در پهنه‌ای پایکوهی و گسترش در امتداد زاینده‌رود از دیرباز از جاذبه‌های طبیعی به منظور استقرار اولیه‌ی جمعیت برخوردار بوده است. پژوهش حاضر در پی بررسی روند تحولات جمعیتی استان اصفهان طی سه دهه‌ی ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ است. روش تحقیق اسنادی، تحلیلی و توصیفی است که از نرم‌افزارهای EXCEL، SPSS، GIS به منظور ارائه نتایج و دستیابی به اهداف تحقیق استفاده شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که روند تحولات جمعیت شهری در اصفهان به تنهایی ناشی از افزایش طبیعی آن نیست بلکه عوامل اقتصادی، سیاسی و اجتماعی بر رشد شتابان جمعیت و تحولات آن در طی سه دهه‌ی مذکور تأثیرگذار بوده است. پراکنش مکانی نامتعادل و نامتناسب خدمات، تاسیسات و صنایع نه تنها باعث نوسانات شدید جمعیتی در سطح استان گردیده است بلکه ناهم‌آهنگی و نابرابری‌های ناحیه‌ای را سبب شده است. چالشی جدی که باید با دیدی اصولی و نظام‌وار در راستای ساماندهی و مدیریت خردمندانه‌ی آن گام برداشت.

واژگان کلیدی: جمعیت، تحولات جمعیت، شهرنشینی، مهاجرت، استان اصفهان

مقدمه

شهر پدیده تاریخی و درعین حال جغرافیایی است. شهر ساخته و پرداخته‌ی دوران گذشته و حال می‌باشد و در هر دوره تاریخی به نوعی در چشم‌انداز جغرافیایی آن اثر گذاشته است و تضادهایی در چهره جغرافیایی آن به وجود آورده است این تضادها و تباینات را نمی‌توان به تنهایی با شرایط مکانی شهر که زاده توپوگرافی است دانست بلکه ساختار اقتصادی و اجتماعی حاکم بر حیات شهری است (فرید، ۱۳۷۳: ۱۷).

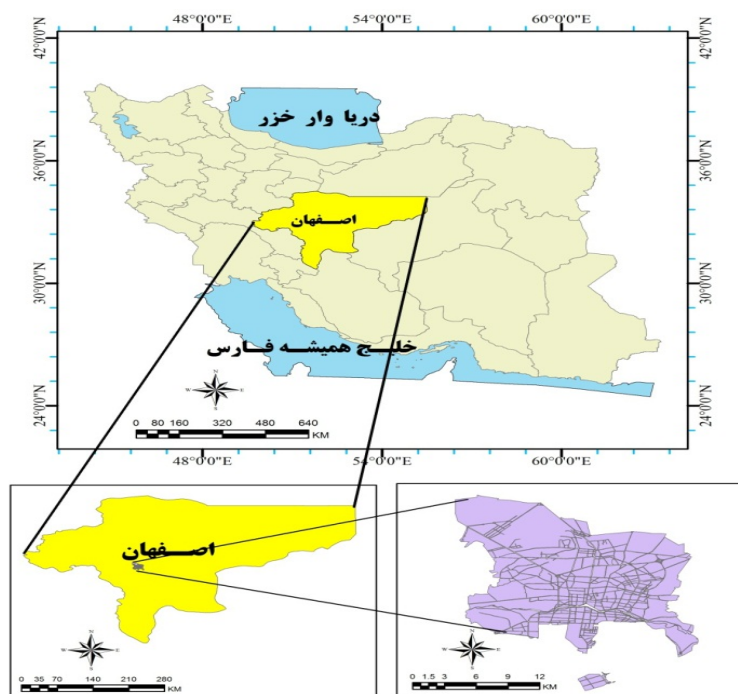
همچنین شهر واحد جمعیتی و در برنامه‌ریزی شهری جمعیت به عنوان اصلی‌ترین عامل توسعه محسوب می‌شود. امروز، یکی از بحث برانگیزترین مسائل در سیاست‌های جمعیتی، رشد سریع جمعیت و تمرکز فزاینده‌ی آن در یک یا چند نقطه‌ی شهری است (زنجایی، ۱۳۶۹: ۱۷). در کشورهای توسعه‌یافته این پدیده را نوعی ناهنجاری منجر به عدم تعادل و بی‌عدالتی در توزیع فرصت‌ها می‌دانند و به شیوه‌های مختلف در جستجوی یافتن راه‌هایی برای برون‌رفت از این معضل برآمده‌اند این درحالی‌ست که کشورهای کمتر توسعه یافته در حال تجربه‌ی این پدیده، به شکل اغراق آمیزتری‌اند (گیلبرت و گاگلر، ۱۳۷۵: ۸۵).

در این میان رشد سریع شهرنشینی در دنیا و در همه‌ی شهرها به طور متعادل صورت نگرفته است. بلکه عمدتاً شامل شهرهای بزرگ و پایتخت‌ها بوده است و تمرکز جمعیت در شهرهای بزرگ گویای این واقعیت است. تحولات اقتصادی و دخالت‌های آن موجب پیدایش قطب‌های بزرگ صنعتی و شبکه‌ای از شهرهای بزرگ و مگالاپلیس گردیده است (شکویی، ۱۳۸۵: ۱۰۸). در این رهگذر ایران نیز از این پدیده‌ی همه‌گیر بی‌نصیب نمانده و با معضل رشد روزافزون جمعیت دست به گریبان بوده است. استان اصفهان در نیم قرن اخیر بخصوص در سه دهه اخیر به عنوان قطب صنعتی از این قاعده مستثنی نبوده است و به افزایش جمعیت شهری و توسعه شهرنشینی خود دست زده است موقعیت ویژه جغرافیایی شهر اصفهان این مکان را از دیرباز از جاذبه‌های طبیعی به منظور استقرار اولیه جمعیت برخوردار نموده است. بنابر نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵، شهر اصفهان با حدود ۱۲۶۶۰۰۰ نفر جمعیت به لحاظ رتبه جمعیتی پس از شهرهای تهران و مشهد، سومین شهر پرجمعیت کشور محسوب می‌گردد. احتساب شهر اصفهان به عنوان سومین نقطه پرجمعیت کشور در صورتی است که صرفاً جمعیت ساکن در محدوده پیوسته شهر مورد نظر قرار گیرد، حال آنکه کلان شهر اصفهان مجموعه‌ای از دیگر نقاط جمعیتی را در پیرامون خود مستقر دارد، که جمعیت ساکن در آن با برقراری ارتباط روزانه با شهر، در حقیقت بخشی از جمعیت اصفهان بزرگ محسوب می‌گردد. رشد جمعیت در شهر اصفهان به تنهایی ناشی از افزایش طبیعی جمعیت آن نیست، بلکه در ایران تغییرات و تحولات جمعیتی، ناشی از عوامل اقتصادی و اجتماعی و سیاسی بوده است. به ویژه جمعیت شهرنشین از رشد شتابان و بدون برنامه در دهه اخیر برخوردار بوده است. که ناهماهنگی توسعه مناطق و نابرابری‌های ناحیه‌ای راسبب شده است (نظریان، ۱۳۸۵: ۱۵۱).

بر مبنای تعریف فوق‌الذکر، در مقاله حاضر، به بررسی روند تحولات جمعیت و نرخ رشد جمعیت در طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۷۵-۱۳۶۵ پرداخته می‌شود و علل و عوامل عمده رشد جمعیت را مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱- معرفی محدوده مورد مطالعه

استان اصفهان با مساحتی حدود ۱۰۷۰۹/۱ کیلومتر مربع، بین ۳۰ درجه و ۴۳ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۲۷ دقیقه عرض شمالی و ۴۹ درجه و ۳۸ دقیقه تا ۵۵ درجه و ۳۲ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار گرفته است. این استان که در مرکز ایران واقع شده، از شمال به استان‌های مرکزی، قم و سمنان، از جنوب به استان‌های فارس و کهگیلویه و بویراحمد، از شرق به استان یزد و از غرب به استان‌های لرستان و چهارمحال و بختیاری محدود است. براساس آخرین تقسیمات کشوری در سال ۱۳۸۶ این استان شامل ۲۲ شهرستان، ۹۶ شهر، ۴۵ بخش و ۱۲۴ دهستان است (تحلیل تطبیقی نفوس و مسکن، ۱۳۸۵).

نقشه شماره ۱: موقعیت جغرافیایی استان اصفهان بر اساس آخرین تقسیمات کشوری

شناخت ویژگی‌ها و تحولات کلی جمعیتی شهر اصفهان طی سال‌های ۸۵-۷۵-۱۳۶۵

۱- جایگاه جمعیتی

جایگاه جمعیتی اصفهان در کشور و استان اصفهان و روند تحولات آن در سه دهه ۸۵-۷۵-۶۵ بنابر نتایج حاصل از سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۳۵ و ۱۳۴۵، در مقاطع پیش گفته شهر اصفهان پس از شهر تهران دومین شهر پرجمعیت کشور بوده است. با افزایش جمعیت پذیری شهر مشهد از سال ۱۳۴۵ به این سوی، شهر اصفهان پس از شهر مشهد در جایگاه سومین شهر پرجمعیت کشور جای گرفته است. به منظور مقایسه روند تحولات جمعیتی شهر اصفهان با روند مشابه در سطح نقاط شهری استان اصفهان و نیز به منظور بررسی سهم جمعیت شهر از مجموع جمعیت نقاط شهری استان اصفهان جدول شماره ۱ ارائه گردیده است.

جدول شماره ۱ جمعیت استان اصفهان طی دوره ۳۰ ساله (۱۳۵۵-۱۳۸۵)

جمعیت سال	جمعیت استان	جمعیت شهرستان	جمعیت شهر	نسبت جمعیت شهره استان (درصد)	نسبت جمعیت شهر به شهرستان (درصد)	نسبت جمعیت شهرستان به استان (درصد)
۱۳۵۵	۲۱۷۶۶۹۴	۹۱۹۰۰۱	۶۶۱۵۱۰	۳۰/۳۹	۷۲	۴۲/۲۲
۱۳۶۵	۳۲۹۴۹۱۶	۱۴۱۱۸۷۹	۱۰۰۰۳۶۲	۳۰/۳۶	۷۰/۸۵	۴۲/۸۵
۱۳۷۵	۳۹۲۳۲۵۵	۱۶۱۰۰۱۵	۱۳۹۸۲۳۸	۳۵/۷	۸۶/۸۴	۴۱/۰۳
۱۳۸۵	۴۵۵۹۲۵۶	۱۹۸۶۵۴۲	۱۷۸۸۵۶۷	۳۹/۲۲	۹۰/۰۳	۴۳/۵۷

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵-۱۳۶۵

شهر اصفهان بیشترین سهم پذیری کشور را در سال ۱۳۴۵ با ۴/۳ درصد از مجموع جمعیت شهری کشور تجربه نموده است از آن پس، گرچه روند صعودی افزایش جمعیت شهر همچنان تداوم یافته، سهم پذیری شهر از مجموع جمعیت کشور باروندی کاهنده با سهم ۴/۳ درصد در سال ۱۳۷۵ انزول یافته است. به همین ترتیب، چنانچه روند افزایش جمعیت شهر اصفهان در دوره‌های مختلف سرشماری را با روند افزایش جمعیت مجموع نقاط شهری استان اصفهان مقایسه نماییم مشخص می‌گردد که به جز در دوره ۱۳۵۵-۱۳۴۵ که دوران افزایش سریع جمعیت شهرهای بزرگ کشور به شمار می‌رود، در سایر مقاطع افزایش جمعیت شهر روند آرام‌تری را در مقایسه با روند افزایش نقاط شهری استان اصفهان تجربه نموده است.

بر اساس نتایج سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۸۵، جمعیت استان ۴۵۵۹۲۵۶ نفر بوده است. با توجه به ۳۹۲۳۲۵۵ نفر در سال ۱۳۷۵؛ طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۷۵ سالانه به طور متوسط ۳۶۰۰ نفر به جمعیت استان افزوده شده است که متوسط رشد سالانه آن برابر ۱/۵۱ درصد می‌باشد. این میزان رشد در مقایسه با متوسط رشد سالانه جمعیت استان که در فاصله ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ برابر ۱/۷۶ درصد بوده است حدود ۲۵٪ کاهش یافته است. با توجه به جمعیت شهری استان در سال ۱۳۸۵ میزان شهرنشینی در این سال برابر با ۸۳/۳۲ درصد به دست می‌آید. مقایسه میزان شهرنشینی در این سال با سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۷۵ یک روند افزایشی را نشان می‌دهد. این میزان برای سال ۱۳۷۵ برابر ۷۴/۳۰ درصد می‌باشد. مجموع نقاط شهری استان اصفهان در دوره ۱۳۷۵-۱۳۷۰ باروند فزاینده از متوسط ۳ درصد در سال به رقم ۳/۵ درصد در سال افزایش یافته است. و این رقم در شهر اصفهان روند کاهنده‌ای را نسبت به استان اصفهان داشته است (جدول شماره ۲).

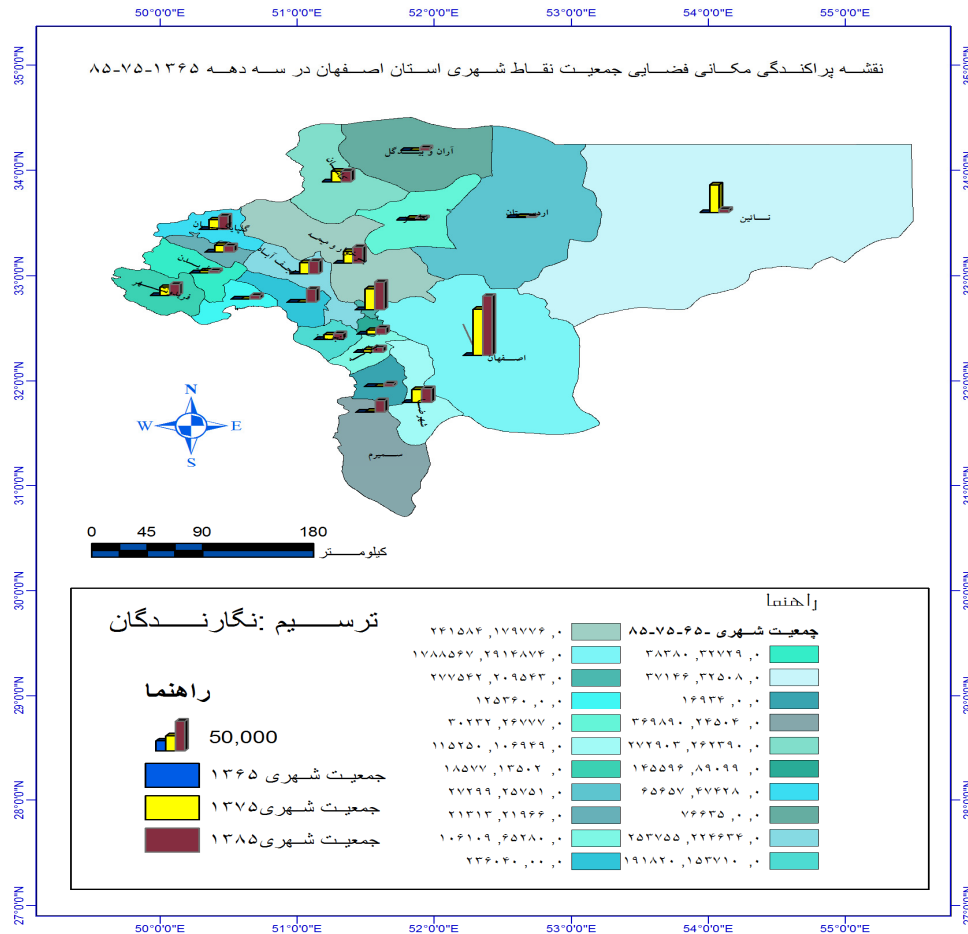
جدول شماره ۲- جمعیت نقاط شهر استان اصفهان و متوسط رشد سالانه آن طی سال‌های (۸۵-۱۳۶۵)

سال	جمعیت	متوسط رشد سالانه
۱۳۶۵	۲۱۱۲۰۶۱	دوره درصد
۱۳۷۵	۲۹۱۴۸۷۴	۱۳۶۵-۷۵
۱۳۸۵	۳۷۹۸۲۸	۱۳۷۵-۸۵

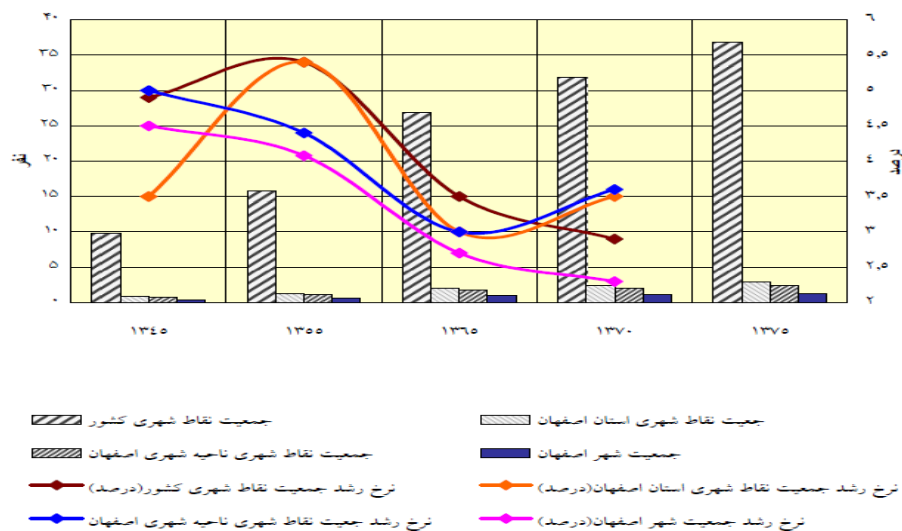
منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵

از دلایل کاهش نرخ رشد جمعیت شهر اصفهان و دیگر شهرهای بزرگ کشور در دهه‌های اخیر علاوه بر روند عمومی کاهش نرخ رشد جمعیت کشور، به طور عمده به گرانی عمومی قیمت زمین و مسکن در محدوده داخلی این شهرها باز می‌گردد که گرایش و تصمیم‌گیری به اسکان در مراکز جمعیتی پیرامونی را افزایش داده است. در این خصوص، بویژه هدایت بخشی از سرریز جمعیت شهر اصفهان به سوی شهرهای جدید شاهین شهر، بهارستان،

مجلسی و پولادشهر در کاهش روند شتابان رشد جمعیت شهر مؤثر بوده است (نفوس مسکن، ۱۳۸۵: ۲۹). که در روی نقشه پراکندگی مکانی-فضایی جمعیت شهرهای استان اصفهان به خوبی مشاهده می‌شود که یک عدم سازماندهی فضایی را در سکونتگاه‌های شهری استان را نشان می‌دهد و بیانگر توزیع نادرست و نامتعادل خدمات و تاسیسات را در کانون‌های جاذب جمعیتی می‌باشد و توجه بیشتر دولت به بخش صنعت و عدم تعادل اقتصادی بین بخش صنعتی و کشاورزی را نشان می‌دهد از این‌رو راهبردهای اجرایی در توسعه ساختار و سازمان فضایی جمعیت حاکم بر نقاط شهری باید ارایه گردد. و برای هر کدام از سطوح، تجهیزات و زیرساخت‌های متناسب با آن باید پیشنهاد گردد (نقشه شماره ۳).

نقشه شماره ۳- پراکندگی مکانی- فضایی جمعیت نقاط شهری استان اصفهان در سه دهه ۱۳۶۵-۱۳۸۵

نمودار شماره‌ی (۱) مقایسه نرخ رشد جمعیت نقاط شهری کشور با جمعیت نقاط شهری استان و نقاط شهری ناحیه و شهر اصفهان
منبع: نفوس و مسکن، مرکز آمار ایران- ۱۳۷۵

علل عمده افزایش جمعیت در استان اصفهان

علل و عوامل عمده افزایش جمعیت در استان و شهر اصفهان را در موارد ذیل می‌توان جستجو کرد:

۱- رشد طبیعی

۲- مهاجرت

۱- رشد طبیعی جمعیت شهرها نیز مانند هر نقطه دیگری تابع قوانین رشد طبیعی است. این قوانین از طریق تفریق کردن نرخ خام مرگ و میر از نرخ خام موالید یک ناحیه در یک سال مخصوص بدست می‌آید (بهنروز، ۱۳۷۴: ۱۵۲)

یکی از پارامترهای مؤثر در افزایش جمعیت شهر اصفهان، رشد طبیعی می‌باشد. رشد طبیعی جمعیت استان اصفهان طی دهه‌های ۶۵-۱۳۳۵ افزایش چشمگیری داشته است که ۳۱/۸۵ درصد نرخ رشد طبیعی اختصاصی دارد (جدول شماره ۳).

جدول شماره ۳: جدول نرخ رشد و مطلق استان اصفهان طی سال‌های (۱۳۵۵-۱۳۸۵)

جمعیت سال	نرخ رشد طبیعی	نرخ رشد مطلق
۱۳۵۵	۱۸	۲۱/۸۳
۱۳۶۵	۳۱/۸۵	۳۴/۴۳
۱۳۷۵	۱۰/۰۳	۱۴/۱۸
۱۳۸۵	۴/۸	۱۳/۹۵

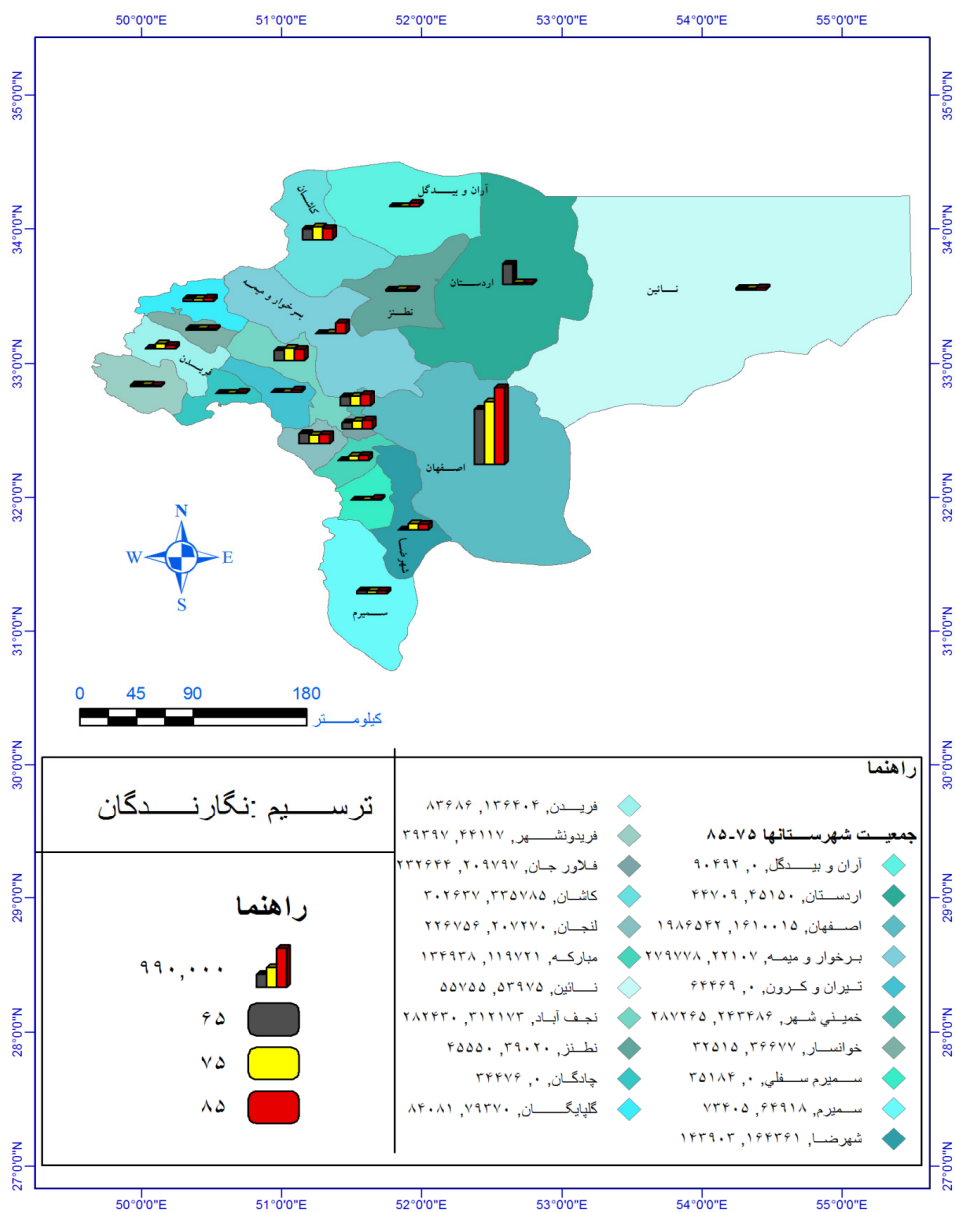
منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵

دلایل عمده بالا بودن رشد طبیعی جمعیت در سال ۱۳۶۵، میزان موالید در این سال می‌باشد. از ویژگی‌های مهم باروری طی دوره ۱۳۵۳-۱۳۶۵ افزایش سطح باروری جمعیت شهری کشور است. که بر اثر ترک سیاست رسمی کنترل موالید و اقدامات تشویقی در سالهای بعد از انقلاب اسلامی پیش آمده است. طی این دوره ۱۲ ساله، متوسط

تعداد فرزندان یک زن در جامعه شهری از $4/4$ بچه به $5/4$ بچه رسیده است که از نظر جمعیت‌شناسی، افزایش بسیار شدید با پیامدهای مهم و پایدار در زمینه رشد جمعیت می‌باشد (زنجان، ۱۳۷۶: ۳۴).

در حالی که در سال ۶۵-۱۳۸۵ میزان رشد طبیعی جمعیت کاهش یافته از جمله دلایل کاهش موالید در این دوره که به ترتیب نرخ رشد طبیعی آن در سال ۱۳۷۵-۱۰/۳ درصد، در سال ۱۳۸۵-۴/۸ درصد است. بالا رفتن سطح آگاهی خانواده‌ها، افزایش سن ازدواج دختران و در نتیجه کاهش طول دوره باروری و همچنین اجرای سیاست کنترل جمعیت از طرف دولت می‌باشد (خرم‌آباد، ۱۳۸۰: ۱۰۸) و رشد طبیعی جمعیت از سال ۶۵ به بعد روند آرامتری را داشته است.

به همین ترتیب، چنانچه روند افزایش جمعیت شهر اصفهان در دوره‌های مختلف سرشماری را با روند افزایش جمعیت مجموع نقاط شهری استان اصفهان مقایسه نماییم مشخص می‌گردد که به جز در دوره ۱۳۵۵-۱۳۴۵ که دوران افزایش سریع جمعیت شهرهای بزرگ کشور به شمار می‌رود، در سایر مقاطع افزایش جمعیت شهر روند آرامتری را در مقایسه با روند افزایش نقاط شهری استان اصفهان تجربه نموده است (نقشه شماره ۳).

نقشه شماره ۴: بررسی روند افزایش جمعیت در استان و شهر اصفهان در سه دهه ۱۳۸۵-۷۵-۶۵

۲- مهاجرت و اثر آن بر افزایش جمعیت

بررسی چگونگی اثر مهاجرت در افزایش جمعیت شهرها یکی از پیچیده‌ترین مباحث جمعیتی است. این امر نه تنها به دلیل کمبود آمار و اطلاعات پایه‌ای مربوط به مهاجرت، بلکه همچنان به ناپایداری مهاجرت و، وابستگی آن به مجموعه عوامل اقتصادی-سیاسی است. در رابطه با اوضاع احوال کلی شکل می‌گیرد. اثر مهاجرت را می‌توان به صورت مختلف از جمله برحسب منشا جغرافیایی مهاجران و برحسب ساخت سنی و جنسی مهاجران بررسی نمود. (زنجانی، ۱۳۷۶: ۳۹) در این مقاله مهاجرت مورد بررسی ما براساس منشا جغرافیایی مهاجران است که مورد بررسی قرار می‌گیرد. و شامل: مهاجرت از روستا به شهر، مهاجرت از شهر به شهر، مهاجرت از خارج از کشور به کشور می‌باشد.

۲-۱- مهاجرت از روستا به شهر و اثر آن بر افزایش جمعیت

شهر اصفهان در قرن حاضر، شاهد تحولات اقتصادی اجتماعی شگرفی بوده که انعکاس آن در آمار جمعیتی مشهود است. جدول شماره ۲ مقاطع زمانی جمعیت شهر اصفهان را نشان می‌دهد. همانطور که ملاحظه می‌شود تا قبل از میانه دهه ۳۰ که هنوز منابع درآمد حاصل از فروش نفت وارد اقتصاد ملی نگردیده بود، تحولات جمعیتی شهر اصفهان، همانند کل کشور تابع عوامل سیاسی و اجتماعی و طبیعی بود. به همین دلیل رشد جمعیت تا سال ۱۳۳۵ چشمگیر نبود. در دهه ۱۳۳۰ و بویژه دهه ۱۳۵۰ که مصادف با ادغام اقتصاد ملی در اقتصاد جهانی و افزایش درآمد حاصل از فروش نفت بود و با سوق یافتن درآمد به مراکز شهری بویژه شهرهای بزرگ کشور، روند افزایش جمعیت شهرنشین از جمله در شهر اصفهان، به نحو بی‌سابقه‌ای افزایش یافت. که یکی از دلایل این امر مهاجرت روستاییان به شهرها می‌باشد، که در کشورهای مختلف به علت بالا بودن میزان رشد، خصوصاً مازاد نیروی فعال اقتصادی و عدم وجود عدالت اجتماعی، و یا ضعف آن در ساختار جامعه است. در شهر مورد مطالعه مهاجرت روستاییان به شهر در طی سه دهه ۱۳۸۵-۱۳۷۵-۱۳۶۵ مورد بررسی قرار گرفته است.

تحت تاثیر عوامل یادشده و تغییر و تحولات کلان ساختاری از جمله نوگرایی و اصلاحات ارضی، وقوع انقلاب و قطب‌های صنعتی و درآمد حاصل از فروش نفت به سمت کلان شهرها و شهرهای بزرگ من جمله اصفهان سرازیر شده و باعث خالی شدن روستاها و افزایش جمعیت شهرها شده است. و با ورود روستاییان به شهرها به دلیل اینکه الگوی باروی زنان روستایی بیشتر از زنان شهری بوده است. باعث بالا رفتن جمعیت شهرها و پویا نسبتا وسیعی شهرنشینی و رشد فیزیکی شهرها شده است (نظریان، ۱۳۸۵: ۷۸).

به طوری که رشد جمعیت در مناطق روستایی در سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ برابر ۲/۷۸ - رسیده است (جدول شماره ۴).

جدول شماره ۴- نرخ رشد و مطلق استان اصفهان طی سال‌های (۱۳۵۵-۱۳۸۵)

سال	جمعیت	متوسط رشد سالانه
۱۳۶۵	۱۱۸۲۸۵۵	دوره
۱۳۷۵	۱۰۰۸۳۸۱	درصد
۱۳۸۵	۷۶۰۵۲۸	۱۳۶۵-۷۵
		۱۳۷۵-۸۵

۲-۲- اثر جنگ تحمیلی عراق به ایران در افزایش جمعیت استان اصفهان

طی سال‌های ۶۵-۱۳۵۵ بیانگر افزایش شدید جمعیت در استان اصفهان می‌باشیم. این افزایش جمعیت به خاطر مسائل سیاسی و جنگ تحمیلی عراق علیه ایران طی هشت سال بوده است. و اصفهان به خاطر برخورداری از جاذبه‌های طبیعی و جغرافیایی و از لحاظ صنعتی دارای مقام سوم صنعتی کشور است. و دارای صنایع بزرگ و مادر ذوب آهن، فولاد و... بوده است. به واسطه‌ی دور بودن از مرزها و مناطق جنگی کشور، جزو شهرهایی است که پذیرای هم‌وطنان جنگ‌زده بوده است و دوره‌ی آمارگیری سال‌های ۷۵-۱۳۷۰، دوره پایانی جنگ تحمیلی است که تعدادی از هم‌وطنان مهاجر جنگی به خانه‌ی خود بازگشتند (جدول شماره ۵).

جمعیت شهرهای آبادان با (۳۰۰/۰۰۰ نفر جمعیت) و خرمشهر ۴۰/۰۰۰ نفر جمعیت و همچنین روستاها و شهرهای کوچک تخلیه شدند، یعنی در کل ۱/۵ میلیون نفر به سایر شهرها پناهنده شدند و بخش عمده‌ای از پناهندگان به اصفهان و شهرهای اطراف آن نایین و کاشان و شاهین شهر و فولادشهر پناهنده شدند (هورکار، ۱۳۸۳: ۶۵).

جدول شماره ۵: مهاجرت‌های درون مرزی و برون مرزی در دهه ۱۳۵۵-۱۳۶۵

۱۳۶۵	۱۳۵۵	مهاجرت	
۷۸۱۶۶	۳۴۰۵۹	درون‌مرزی	مهاجرت از استان*
-	-	برون‌مرزی	
۱۶۳۳۲۳	۱۱۴۶۹۳	درون‌مرزی	مهاجرت به استان
-	-	برون‌مرزی	
۱۳۱۶۵۸	۸۱۱۹۱	۸۱۱۹۱	مهاجرت درون استانی
۸۵۱۵۷	۸۰۶۳۴	۸۰۶۳۴	مهاجرت خالص استان

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵

۳-۲- اثر مهاجرت خارج از کشور بر روند افزایش جمعیت

عامل دیگر افزایش جمعیت در منطقه اصفهان، پناهندگان افغانی هستند. تعدادی زیادی از اینها یا بعد از شوری در سال ۱۳۵۸ به اصفهان مهاجرت کرده‌اند و یاکسانی بوده‌اند که قبل از آن مهاجرت کرده و به دلیل وقوع جنگ نتوانسته‌اند دوباره به کشور خود برگردند (شاطریان، ۱۳۸۲: ۷۰).

نتایج تحقیق

نتایج بررسی روند تحولات جمعیت شهری استان و شهر اصفهان در سه دهه‌ی ۸۵-۶۵ نشان می‌دهد که آرایش منطقی و هماهنگی و تعادل متناسبی بین جمعیت و فضای سرزمینی وجود ندارد. موضوعی که به اعتقاد آقای دکتر زیاری ریشه در ساخت سیاسی و اقتصادی دارد (زیاری، ۱۳۷۸: ۳۴).

با توجه به اینکه افزایش جمعیت از ۴۵ شروع شده است و اوج آن تا دهه ۶۰ بوده است و دولت از دهه ۶۰ به بعد توانسته است آن را کنترل نماید و نرخ رشد جمعیت را پایین بیاورد ولی در مهار جمعیت شهرها و برنامه‌ریزی برای آن ناموفق بوده است و شاهد افزایش جمعیت شهرها از دهه ۶۵ تا ۸۵ هستیم و نرخ شهرنشینی به بیش از ۸۳/۲۵ رسیده است و در نقطه مقابل شاهد کاهش شدید جمعیتی در روستاها هستیم که این نرخ در استان اصفهان در سال ۸۵ به ۲/۷۸ رسیده است که بیانگر عدم توجه به روستاها و مهاجرت روستاییان به شهرها است و تمام برنامه‌های دولت در شهرها و برای شهرنشینی در نظر گرفته شده است.

نتایج نشان می‌دهد که جمعیت شهر اصفهان نسبت به جمعیت شهرستان‌های استان اصفهان کاهش نرخ داشته است که یکی از دلایل این کاهش جمعیت، کاهش نرخ رشد جمعیت کشور است و به طور عمده به گرانی عمومی قیمت زمین و مسکن در محدوده‌ی داخلی این شهرها باز می‌گردد که گرایش و تصمیم‌گیری به اسکان در مراکز جمعیتی پیرامون را افزایش داده است در این خصوص، به ویژه هدایت بخشی از سرریز جمعیت شهر اصفهان به سوی شهرهای جدید شاهین‌شهر، بهارستان، مجلسی و پولادشهر در کاهش روند شتابان رشد جمعیت شهر مؤثر بوده است.

پیشنهادات

نظر به یافته‌های پژوهش پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

۱. باتوجه به وضعیت رو به کاهش نسبت جمعیت روستایی به کل جمعیت، پیشنهاد می‌شود که برای فراهم ساختن زمینه‌ی ماندگاری در نقاط و نواحی روستایی استان اقدامات اساسی، به ویژه از طریق اجرای طرح‌ها و برنامه‌های توسعه با تأکید بر کارآفرینی و درآمدزایی صورت پذیرد.
۲. پدیده‌ی کلان شهری به عنوان یک واقعیت پیش‌رو مورد توجه محققان، برنامه‌ریزان و مسئولان امر قرار گیرد و تدابیر اساسی برای شناخت ابعاد و برنامه‌ریزی اساسی جهت کاهش نابسامانی‌های آن اتخاذ شود.
۳. تمرکززدایی و کاهش نابرابری‌های مکانی - فضایی بین مناطق شهری و روستایی با توجه ویژه به شهرهای جدید و اقماری، شهرهای میان اندام و روستا- شهرها در راستای توزیع مناسب و متناسب جمعیت، خدمات و فعالیت در گستره‌ی جغرافیایی تحقیق.
۴. برنامه‌ریزی در امور کارآفرینی، اشتغال، مسکن و ازدواج جوانان در تمامی قلمرو تحقیق به ویژه در شهرستان‌های کمتر برخوردار با توجه به افزایش تراکم جمعیت در گروه‌های سنی ۱۵ ساله و بالاتر.
۵. حمایت از تولیدکنندگان بومی در مناطق روستایی و شهرستان‌های محروم استان جهت پیشگیری از مهاجرت‌های ناگهانی به شهر اصفهان و شهرنشینی شتابان.
۶. ارائه خدمات مشاوره‌ای و بهداشتی برای جوانان به ویژه جوانان در آستانه ازدواج.
۷. برنامه‌ریزی در امور سالمندان جهت حفظ سلامت جسم و روان ایشان با توجه به رشد فزاینده گروه سنی سال- خورده در سال‌های آتی.

منابع

- بهروز، فاطمه (۱۳۷۰). *زمینه‌های غالب در جغرافیای انسانی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- تحلیل تطبیقی نتایج سرشماری نفوس و مسکن استان اصفهان (۱۳۷۵). مرکز آمار ایران، تهران
- تحلیل تطبیقی نتایج سرشماری نفوس و مسکن استان اصفهان (۱۳۸۵). مرکز آمار ایران، تهران
- زنجانی، حبیب‌الله (۱۳۷۱). *جمعیت و شهرنشینی در ایران*، جلد اول، چاپ دوم، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی،
- زیاری، کرامت‌الله (۱۳۷۸). *اصول و روشهای برنامه‌ریزی منطقه‌ای*. یزد: انتشارات دانشگاه یزد
- شاطریان، محسن (۱۳۸۲). *تحولات جمعیتی در کاشان*. *مجله پژوهش‌های جغرافیایی*، شماره ۴۶
- شکویی، حسین (۱۳۸۵). *دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری*. تهران: انتشارات سمت،
- فرید، یدالله (۱۳۷۳). *جغرافیا و شهرشناسی*. تبریز: انتشارات دانشگاه تبریز.
- کشاورز، مهناز و معصوم، قدیری (۱۳۸۰). *روند تحولات جمعیت و آینده‌نگری آن در شهر خرم‌آباد*، *مجله دانشکده ادبیات*، دانشگاه تهران.
- گیلبرت، آلن و گاگر، ژوزف (۱۳۷۵). *شهرها، فقر و توسعه شهرنشینی در جهان سوم*، ترجمه پرویز کریمی ناصری. اداره کل روابط عمومی و بین الملل شهرداری تهران.
- نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن - شهرستان اصفهان سال ۱۳۵۵، مرکز آمار ایران، استانداری اصفهان.

شناسنامه‌ی آماری شهرهای استان اصفهان، شهرهای دارای ۲۵۰۰ نفر جمعیت و بیشتر (۱۳۷۳). مرکز آمار ایران.
نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن - شهرستان اصفهان سال ۱۳۷۵، مرکز آمار ایران، استانداری اصفهان.
نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن - شهرستان اصفهان سال ۱۳۸۵، مرکز آمار ایران، استانداری اصفهان.
مرکز آمار ایران (۱۳۶۶). نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان اصفهان سال ۱۳۶۵، سازمان برنامه و بودجه
استان،

نظریان، اصغر (۱۳۸۵). جغرافیای شهری در ایران. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور،

Digard, J., Hourcade B., Richard, Y. (1996). Liran Au Xxe Siécle. Paris, P 326.